

**SVERIGES FÖRFATTARFÖRBUND
INFORMERAR OM UPPHOVSRÄTTEN**

VAD ÄR UPPHOVSRÄTT OCH HUR UPPSTÅR DEN?

Upphovsrättslagen ger upphovsmän ensamrätt att förfoga över sitt verk samt skyddar det mot intrång i denna rätt. I Sverige finns inget formkrav för upphovsrätten. Den tillhör upphovsmannen, det vill säga, den person som skapat ett litterärt eller konstnärligt verk, och uppkommer automatiskt i och med att verket skapas. Upphovsrätt kan således inte registreras eller ansökas om.

VAD SKYDDAS AV UPPHOVSRÄTTEN?

För att ett verk skall vara skyddsvärt skall det ha en viss originalitet (s k verkshöjd). Upphovsrätten skyddar dock inte idéer utan endast det konkreta uttrycket. Litterära verk som romaner och dikter är skyddade av upphovsrätt. Detsamma gäller bearbetningar av ett verk såsom översättningar och dramatiseringar av romaner. Bearbetaren kan inte förfoga över sin prestation i strid med originalverket. Även artiklar och facklitterära texter är i allmänhet skyddade. Brev har i ett antal fall ansetts vara tillräckligt originella för att skyddas, men recept och rena bruksanvisningar är i regel inte skyddade av upphovsrätt.

VAD INNEBÄR SYMBOLEN ©?

© står för copyright, det engelska ordet som närmast motsvarar upphovsrätt. Copyright-symbolen har ingen rättslig verkan i Sverige, men kan tjäna som en påminnelse att verket är skyddat av upphovsrätt.

VAD INNEBÄR ETT UPPHOVSRÄTTSLIGT SKYDD?

Upphovsrätten kan delas upp i två delar, den ekonomiska och den ideella rätten.

Den ekonomiska rätten, förfoganderätten, är den uteslutande rätten att förfoga över verket genom att göra det tillgängligt för allmänheten, t ex genom utgivning, dvs exemplarspridning, eller genom offentligt framförande. Förfoganderätten gäller oavsett om verket är i ursprungligt eller ändrat skick, i översättning eller bearbetning, i annan litteratur- eller konststart eller i annan teknik. Det är med andra ord upphovsmannen som kontrollerar när, var och hur verket nyttjas.

Den ideella rätten innebär för det första att upphovsmannen har rätt till namngivelse. Varje gång exemplar av ett verk framställs el-

ler verk tillgängliggörs för allmänheten, skall upphovsmannens namn angivas i den omfattning och på det sätt god sed kräver. Dessutom får verket inte ändras så att upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende eller egenart kränks. Verket får heller inte göras tillgängligt för allmänheten i sådan form eller i sådant sammanhang som är kränkande för upphovsmannen.

HUR LÅNG ÄR SKYDDSTIDEN?

Upphovsrätten varar intill utgången av det 70:e året efter upphovsmannens dödsår. Efter upphovsmannens död går upphovsrätten i regel i arv och innehas av dennes efterlevande. Om verket är anonymt varar upphovsrätten 70 år efter offentliggörandet.

KAN UPPHOVSRÄTTEN UPPLÅTAS OCH/ELLER ÖVERLÅTAS?

En upphovsman som vill offentliggöra eller sprida sitt verk kan upplåta sin förfoganderätt eller delar av den till någon annan.

En upplåtelse av förfoganderätten är exempelvis vad som sker när författare tecknar avtal om utgivning med ett förlag. Författaren upplåter då till förlaget rätten att framställa exemplar av verket och göra det tillgängligt för allmänheten genom utgivning. Upplåtelsen är dock begränsad i omfattning och tid. När det gäller exempelvis förlagsavtal, är upplåtelsen begränsad till att omfatta utgivning av verket i bokform och på svenska språket. Vidare gäller en sådan upplåtelse endast så länge utgivning pågår.

En överlåtelse av förfoganderätten innebär däremot att förvärvaren inträder helt i upphovsmannens ekonomiska rättigheter och det är således förvärvaren som ger tillstånd till visst nyttjande.

Till skillnad från den ekonomiska rätten kan den ideella rätten inte upplåtas eller överlåtas. Däremot kan den ideella rätten efterges. Till skydd för upphovsmannen kan dock den ideella rätten endast efterges om det står klart i vilken art och omfattning detta sker. En total eller alltför omfattande eftergift är däremot inte bindande, eftersom det inte går att överblicka vilka framtida konsekvenser en sådan eftergift kan få.

VAD INNEBÄR EN INSKRÄNKNING I UPPHOVSRÄTTEN?

En inskränkning innebär att upphovsmannen, trots sin lagstadgade ensamrätt att förfoga över sitt verk, måste tåla att andra i vissa situationer eller för vissa ändamål, får nyttja verket utan att först inhämta tillstånd. Skälen till inskränkningar är främst av praktisk eller samhällelig karaktär. Varje inskränkning är noga reglerad i lagen både i fråga om omfattning och om vilka förutsättningar som skall vara uppfyllda för att inskränkningen skall vara tillämplig. Några exempel ges nedan.

KOPIERING FÖR ENSKILT BRUK

Var och en har rätt att framställa enstaka exemplar av offentliggjorda verk för enskilt bruk. Med enskilt bruk avses förutom en persons privata behov också framställning av enstaka kopior till den närmaste familje- och vänkretsen. Se exempel kan nämnas att det är tillåtet att kopiera snapsvisor till en mindre privat fest. Inom begreppet enskilt bruk faller också situationen att någon för sitt personliga bruk framställer kopior inom ramen för sitt eget yrkesarbete. Ett företag, en organisation eller en myndighet får däremot inte kopiera för de anställdas bruk. En lärare får framställa ett exemplar av en dikt och läsa upp den för sin klass, men får inte framställa kopior till hela klassen.

CITATRÄTTEN

Reglerna om citaträtten är komplicerade. Rätten att citera ett verk gäller både muntligen och skriftligen. Var och en får citera ur offentliggjorda verk i överensstämmelse med god sed och i den omfattning som motiveras av ändamålet. Eftersom lagtexten inte anger någon bestämd gränsdragning, måste bedömningen göras från fall till fall. Det är tillåtet att återge delar ur verk som den sortens hjälpmedel i den egna framställningen, som bidrar till att understryka det egna ställningstagandet, till att belysa ett påstående, granska eller kritisera ett annat verk. Om ett citat används endast i syfte att göra den egna framställningen eller produkten mer läsvärd, är citatet inte tillåtet och utgör ett upphovsrättsintrång.

SKOLBOKSANTOLOGIER

Det är tillåtet att använda mindre delar av litterära verk och sådana verk som är av begränsat omfång och som ursprungligen gavs ut för minst fem år sedan, för en sammanställning i ett samlingsverk som skall användas vid undervisning. Dessa speciella samlingsverk kallas för skolboksantologier och får framställas utan respektive upphovsmans tillstånd. Upphovsmännen har dock rätt till ersättning för nyttjandet, vilket regleras i avtal mellan SFF och Förläggareföreningen.

AVTALSLICENSER

Vissa typer av nyttjanden regleras genom sk avtalslicensbestämmelser i upphovsrättslagen. Dessa nyttjanden är ofta svåra att reglera genom individuella avtal, t ex då ett stort antal upphovsmäns verk nyttjas och ersättningen till varje upphovsman blir mycket liten. I kort-het innebär avtalslicensmodellen att ett visst nyttjande är tillåtet utan tillstånd från varje upphovsman, under förutsättning att det finns ett gällande avtal som reglerar villkoren för nyttjandet mellan användaren och en organisation som företräder ett flertal svenska upphovsmän inom området. Idag finns avtalslicenser som reglerar exempelvis sändningar av litterära verk i radio/tv, samtidig och oförändrad vidare-sändning av radio-/tv-sändningar och kopiering av skyddade verk för undervisningsändamål (se nedan).

KOPIERING FÖR UNDERVISNINGSÄNDAMÅL

Med stöd av kopieringsavtal som tecknats mellan skol- och högskole-väsendet och Föreningen Bonus Presskopia har lärare ett tillstånd att i viss omfattning fotokopiera ur skyddade verk utan att i varje enskilt fall först kontakta upphovsmannen. Kopieringsavtalen innebär att skolan betalar en viss ersättning per elev för rätten att kopiera. Er-sättningen betalas till Bonus Presskopia som sedan fördelar den bland upphovsmannaorganisationerna och slutligen till upphovsmännen.

Senast uppdaterad oktober 2003

